

Kyrkklockor och klockringning.

En studie i svenska ringseder

I. KYRKKLOCKOR.

Långt före kristen tid ha klockor använts såväl till heligt som profant bruk. Buddhisternas tempelklockor ljuda än idag liksom för årtusenden sedan, och våra förfäder i heden tid ansågo skällor som verksamma skyddsmedel, när boskapen släpptes i vall.

De kristna övertogo bruket av klockor. De helgades för gudstjänst, och ljudet blev därigenom heligt. Jättesägner över hela vårt land bevara minnet av huru klockljudet ansågs fördriva onda makter.

Redan i 6. årh. talas om *signum*, ett redskap som medelst ett rep sattes i rörelse vid gudstjänstens början eller för att ange de kanoniska tiderna eller bönestunderna. I den äldre medeltida litteraturen finner man omväxlande namnen *campana*, *campanula* (liten klocka) och *nola*. Moderna forskare, särskilt i England, bestrida dock numera riktigheten av den gamla åsikten, att dessa benämningar skulle härleda sig från staden Nola i den italienska provinsen Campanien. Det torde ock förbli outrett, när klockor först togos i bruk för kyrkliga ändamål och var detta skedde.

I 7. årh. bli spåren talrikare. Särskilt på Irland användes mycket tidigt skällformiga klockor. Traditionen sätter några av dem i förbindelse med öns skyddspatron, S. Patrik († o. 460).

Under loppet av 800-talet har bruket av kyrkklockor blivit en *ritus ecumenicus*, och ringningen en fast beståndsdel i kyrkans gudstjänster. Av särskilt intresse för oss svenskar är att vi just från den karolingiska tiden ha det första vittnesbördet om klockors bruk i Sverige. Omkr. år 850 skickade den bekante abboten i Mainz, Hrabanus Maurus, två klockor till den tyska missionen i Birka. Mottagaren var den av Ansgar insatte förste missionsbiskopen för Sverige, Gautbert. Man vet att de båda klockorna — *una glogga et unum tintinnabulum* — avsändes till Birka. Om de verkligen kommo fram är en annan sak.

Den äldsta bild vi ha av en svensk kyrkklocka torde vara den på en uppländsk runsten från omkr. år 1100. Stenen står vid landsvägen några km. från Hargs kyrka i Roslagen. Ristningen föreställer en man, som med ett rep ringer en klocka uti en stapel. På den s. k. Skogtapeten, en medeltida bonad från Skogs kyrka i Helsingland och av sakkunskapen daterad till 1100-talet, avbildas tre klockor. I en stapel hänga två klockor. Den större rings av två män, den mindre av en man. I »kuren» uppe på kyrktaket hänger en tredje, helt liten klocka, som rings av en man inne i kyrkan. En västmanländsk klocka, i Barkarö kyrka invid Västerås, är dokumentariskt betygd med årtalet 1091. Innan hon smälte genom åskeld 1771, hade inskriften upptecknats = *Anno milesimo*

nonagesimo primo. Hilp Maria. Någon klocka med så åldrigt årtal är icke bevarad i Europa.

Äldst bland våra bevarade svenska klockor torde vara den, som 1916 hittades under plöjning av en fordom sank äng vid Aspsund i nuvarande Söderby-Karls socken. Sannolikt har den lilla bikupformiga klockan, vars vikt är omkr. 100 kg., tillhört sankte Karlungs kyrka, Roslagens forna vallfartskyrka, nu en ruin, sedan socknen Karlskyrka sammanslagits med grannsocknen Söderby. Klockans form hänför den till 1100-talet. Från detta årh. omtalas en klocka i Skara domkyrka, Cantabona, som skänktes dit av biskop Bengt den gode. Möjligen var även den nu omgjutna storklockan i Vårdinge i Södermanland från samma tid.

Av klockor från 1200-talet finns ett ganska stort antal kvar, särskilt i Västergötland. Bland de märkligaste är en grupp runklockor. Äldst är lillklockan i Saleby från 1228 med svensk runskrift, Sveriges äldsta daterade. Lillklockan i det småländska Burseryd med latinsk runskrift är endast tio år yngre. I Svealand och Norrland äro dessa högmedeltida klockor sällsynta. I Södermanland finnas två: i Sättersta och Lerbo. Upland har en: i Tegelsmora. Västmanland har likaledes blott en: i Kungs-Barkarö. I den från kopian på Skansen bekanta Håsjöstapeln i Jämtland fann jag 1933 en liten 1200-talsklocka, liksom samtliga förutnämnda från detta årh. ännu i bruk.

Från 1300-talet finns en hel grupp, som utgått från den tyske Stockholmsgjutaren magister Hedenricus' verkstad. Den nordligaste av dessa hänger i stapeln vid Frösö kyrka i Jämtland. Bland Västergötlands runklockor äro några vid århundradets mitt gjutna av magister Haquinus. I allmänhet äro här i Sverige blott ett fåtal av de äldre klockorna daterade. Storklockan i Ukna i Tjust bär dock årtalet 1304. Av Gotlands omkr. 30 medeltida klockor äro även några daterade till 1300-talet.

Vi ha i Sverige kvar omkr. sexhundra medeltida klockor. Mer än hälften ha av mig personligen undersökts. De flesta äro från 14- och 1500-talen. Många sakna såväl inskrift som utsmyckning. Av särskilt intresse äro de, som gjutarna prytt med helgonbilder, pilgrimsmärken, myntavtryck och mer eller mindre svårtolkad inskrift. En större grupp dylika senmedeltida klockor utgångna från Busse Jakobssons och hans sons, Nikolaus Boossons, gjuteri i Stockholm 1512—27 har av mig skildrats i Fornvännen 1936. Några av dessa klockor i Upsalatrakten äro de största och bäst gjutna av Sveriges medeltida klockor. En annan framstående svensk klockgjutare från övergångstiden var Petrus André, »mäster Pedher klockagjutare i Vestrars», som han kallar sig på en klocka 1531.

Mer än ett tusental medeltida klockor gingo på sin tid förloerade i Gustaf Vasas sorgligt ryktbara klockskaft 1531 och närmast följande år. Detta är en av orsakerna till att Sverige har betydligt färre klockor från gamla kyrkans tid än t. ex. Danmark.

Utom nu nämnda större tornklockor finnas bevarade ett antal medeltida småklockor, dels sanctus- eller primklockor för upphängning, dels handklockor. Sanctusklockorna ha sitt namn därav att de ringdes med några hastiga slag vid det trefaldiga sanctus i mässan — till tecken att församlingen skulle falla på knä. De sakna i regel årtal och inskrift. En liten klocka från Appuna kyrka i Östergötland har dock inskrift med runor och torde därigenom vara ett unicum. I allmänhet äro dessa småklockors ålder omöjlig att exakt bestämma. En del av dem fortforo att nyttjas även sedan deras bruk avlysts efter reformationens genomförande. De fingo då namnet skriftklockor och ringdes i samband med skriftermålet, stundom även vid välsignelsen i slutet av mässan. I Dalarne omgöts en sådan klocka för Gagnefs kyrka så sent som 1802.

Först i samband med Gustaf II Adolfs vidgade politiska förbindelser synes ett uppsving ha skett ifråga om svensk klockgjutning. Från Riga överflyttade efter 1620 en skicklig klockgjutare, Medardus Gesus, som senare i Stockholm göt såväl klockor som kanoner. Från Riga kom även på drottning Kristinas tid stamfadern till den ansedda familjen Meyer, som sedan under fem generationer i Stockholm göt en mängd klockor för svenska kyrkor. Den danskfödde Jurgen Putenssen hade då under flera årtionden varit verksam i Stockholm. Med dessa inflyttade klockgjutare synas förbättrade metoder ha införts. Arbeten, som av dem eller deras efterföljare utfördes, visa en för Sverige ny, förbättrad typ med lägre, bredare form och bättre klang. En ansedd klockgjutarfirma grundades på 1700-talet i Sala av rådmannen Isaac Rockman. Hans mästerverk är den ståtliga klocktrion i Mora. Från det Beckmanska gjuteriet i Stockholm utgingo under 1800-talets senare hälft många klockor. Sedan detta upphört, arbeta numera i Sverige endast två klockgjuterier: Bergholtz i Stockholm och Ohlsson i Ystad.

II. KLOCKRINGNING.

Klockaren.

Den förste västerländske författare, som nämner bruket av klockor, anses vara Gregorius av Tours. Han berättar, att redan ett årh. före hans tid — själv dog han 594 — hade klosterfolk plägat kallas till gudstjänst genom ringning med en klocka. Något särskilt ringarämbete nämnes dock ej. Prästen eller någon andlig av lägre grad torde ha ringt. I Hedeby ringde Ansgar själv sin klocka. När ett särskilt, kyrkligt ämbete för ringning uppkom, benämndes dess innehavare *campanarius*; i Sverige kallades han *klockare*.

Från vår kyrkas medeltid ha vi bevarade flera klockarestadgor. Utförliga instruktioner för klockaren finnas även intagna i våra gamla landskapslagar. »Magnus Ladulås' klockarelag» säger sig

gå tillbaka på påven Calixti klockarstadga. En viss skillnad finns mellan denna klockarlag och landskapslagarnas stadganden. Enklast torde den kunna uttryckas så: Klockarlagen vill reglera klockarens förhållande till kyrkan och sockenprästen. I landskapslagarna däremot avhandlas förhållandet mellan klockaren och socknemännen, som giva honom hans lön.

Av medeltida ringningar

ha icke så få levat kvar till vår tid. Det mesta av vår kyrkas nuvarande ringseder har sin rot i medeltidskyrkans bruk.

På frågan när och hur det ringdes i det medeltida Sverige ger Dalalagen, från 1300-talets början, ett kort och sammanfattande svar: Klockaren skall ringa för både levande och döda. Den något äldre Västmannalagens stadgande förtydligar detta: Han skall ringa laga ringning: till ottesång och mässa, och därjämte för lik. Klockarlagen klargör vad som menas med »laga ringning». Dit räknades ringning vid alla tider, vid mässor, helgsmål och den dagliga böneklämtningen. Lagen föreskrev här: Skall han till alla tider ringa och till helgsmål till var högtid; var afton och morgon klämta till fridsbönen.

Laga ringning.

När det under medeltiden och även senare talas om tider (tidegärder) avses därmed det dagliga officiet (breviariegudstjänsterna), som det ålåg sockenprästen att läsa eller sjunga i sockenkyrkan var afton och morgon: ottesång och aftonsång. Därvid skulle klockaren vara tillstädes och ringa i klockan för att tillkalla sockenborna eller åtminstone tillkännage för dem tiden för bönestunden i kyrkan. Aftonsången (vespern) följdes omedelbart av dagens sista tidegård, nattsången (completorium). Ett gammalt bruk var att därunder klämta, när det sjöngs fridsbönen (pro pace). De kringboende, som ej hade tillfälle att infinna sig i kyrkan, blevo genom dessa klämtslag manade att instämma i bönen. Vanligen torde man då ha läst ett Ave. Enligt en 1400-talsuppteckning av ovannämnda Magnus Ladulås' klockarelag ålåg det klockaren »huarian helgaften kläppa vår fru Marie lov.» Ännu kallas på sina håll i Skåne kvällsringningen »Marreklockan». Den bekanta målningen av fransmannen Millet, L'Angelus, visar bondfolket ute på åkern fromt knäppande händerna, när Angelusringningen ljuder från bykyrkans torn. Även hos oss var ju förr den seden allmän, att männen avtogo huvudbonaden och kvinnorna nego, när klämtslagen hördes. Det var även vanligt, att man tillsade barnen: läs nu Fader vår! Den i vår kyrkolag anbefallda böneklämtningen, morgon och afton, eller såsom i södra Sverige böneringningen, utgör sålunda en sista rest av medeltidens dagliga otte- och aftonsång.

I helgsmålsringningen märks detta ännu tydligare. Ehuru numera i regel ingen gudstjänst hålles på landsbygden vid lörd-

gens och helgaftnarnas vespertid, ringes då helgsmålsringning, som, där man icke slarvar eller eljes förlorat traditionen, avslutas med vissa klämtslag.

Ringning till mässa.

Under medeltiden firades den hel. mässan icke blott på sönd och helgdagar. Dock torde då som nu dessa dagars morgonmässa varit den gudstjänst, som åtminstone på landet samlade mest folk. Thomas av Aquino liknar kyrkan i byn vid hönan, som lockar på sina kycklingar. Klockan är den kallande stämman.

Till mässan ringdes vissa för-ringningar. Denna sed är så gammal, att redan den medeltida liturgisten Durandus († 1246) nämner den trefaldiga ringningen före mässan: *ad invocandum* (kalla), *ad congregandum* (samla), *ad inchoandum* (börja). Dessa förringningar synas ha ålegat klockaren och ingått i begreppet »laga ringning». Vår förstgångs- och anngångsringning är således ett arv från gamla kyrkans tid. På vissa håll förekommer även en tredje förringning, stundom kallad »prästringning», som närmast ($\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ timme) föregår sammanringningen. Huruvida även denna ringning går tillbaka på medeltida tradition är ovisst.

Dödsringningarna

voro under gamla kyrkans tid flera än nu. En hel serie sådana utfördes; och man avsåg med dessa lika mycket den döde som de efterlevande. Tron på kraften hos den benedicerade klockans helgade ljud var allmän.

1. När en människa låg för döden ringdes det. Klockans skyddande och på samma gång allt ont förjagande makt togs då i anspråk att hjälpa den stackars kämpande själen till förlösning. Såsom en uppmaning till bön för döende — *Ave Maria mortuorum* — nämnes denna ringning redan av Beda Venerabilis († 735).

2. Själaringning utfördes så snart ske kunde efter dödens inträde. Var klockaren, som denna ringning ålåg, icke hemma, ringde man själv. De många egendomligt utförliga bestämmelserna i våra landskapslagar i anledning av skador vid klockringning torde i regel ha åsyftat detta slags ringning. Det låg i själva sakens natur, att den skulle vara lång och kraftig.

3. Gravöppningsringning ägde rum, när graven öppnades. Om den redan under medeltiden bar detta namn, känner jag ej.

4. Vid jordafärden ringde man då som nu före och efter begravningsakten; och i själva processionen nyttjades kyrkans små handklockor.

5. En särskild form av själaringning, varigenom den dödes minne hedrades och de sörjande bereddes tröst, voro de minnesringningar, som buro namnen: vecko-, månads- och årsmotsringning.

Årsmotsöl, säger en författare från den karolinska tiden, Petter Dijkman, skedde på dagen året efter den dödes avsomnande, då de ock hava låtit ringa, hållit själamässa o. s. v. Vecko- och månadsringning skedde i analogi härmed en vecka och en månad på dagen efter dödsfallet. Under medeltiden gjordes för dylika ringningar talrika stiftelser. Reformationstiden utplånade dem.

Nutiden står mindre främmande för tanken. 70-årsminnet av ärkebiskop Söderbloms födelse högtidlighölls bl. a. genom ringning med en ny minnesklocka i hans födelseförsamling Trönö i Helsingland.

Ytterligare bör i detta sammanhang nämnas ett särskilt slag av själaringning, som allmänt brukats under gamla kyrkans tid, ehuru numera de flesta spår därav äro utplånade. I stränga ordalag förbjöds i 1571 års kyrkoordnings 17. kap. »den långa ringning på själadagen och själaaftonen (den 2. och 1. november), då en hop med unga gelningar komma till kyrkiona och under sådana ringnings sken bedriva mycken överdådig skalkhet». Dessa särskilda själaringningar *pro defunctis* lära ännu allmänt förekomma i romersk-katolska länder. Hos oss finns otvivelaktigt spår av dem i de långa ringningarna under julnatten. Julen har här som i många liknande fall fått bliva en fristad för eljes bortlagda folkseder.

* *
*

Vid frågan om ringseder i Sverige under medeltiden bör icke förgätas, att klockorna te go på vissa föreskrivna tider, nämligen i dymmelveckan och under bann. Ehuru något enhetligt bruk i förstnämnda liksom i så många andra fall, då det gällde kyrkoseder, knappast rådde här, synas i Sverige klockorna ha uppbundits och därigenom förstummats på onsdagen i dymmelveckan, som därav erhöll sitt namn, klocknaodensdag eller dymmelonsdag. När landet understundom belagts med interdikt, måste alla klockor tiga, sedan bannlysningen högtidligen tillkännagivits under klockringning och genom ljus som tändes och släcktes. Det var denna klockornas tystnad som föreföll medeltidens människor så ohygglig.

* *
*

Av föregående undersökning torde ha framgått, att icke så få av medeltidskyrkans ringningar mer eller mindre nära sammanhängde med sådana sedvänjor och föreställningar, att reformationstidens män funno en reaktion påkallad. Man kan därför icke förvåna sig över den energiska *opposition*, som de svenska reformatörerna reste emot vissa bruk av klockor.

Redan vid Örebro möte 1529 uttalades, att »klockringning må brukas endast därtill att folket därmed skall kallas samman.» Yt-

terligare försök till inskränkning i de tydligen då ännu rikt utvecklade ringsederna gjordes vid Upsala möte 1593. Att i praktiken upprätthålla en sats, formulerad så snävt som den ovan nämnda, var naturligtvis icke möjligt. Man nödgades därför medge, att »heligsmål skall bliva efterlåtit, att folket måtte vända igen av sitt arbete och göras så mycket skickligare till gudstjänstens beivrande dagen näst efter.» Mot den i Sverige ännu allmänt brukliga själaringningen synas aldrig här, i motsats till i Danmark, några angrepp ha gjorts; och den dagliga klämtningen eller böneringningen, som ju icke heller avsåg att »kalla folket samman», var särskilt under 1600-talet föremål för de kyrkliga visitorernas nitälskan, sedan den upphört att ske »till Marie lov.»

Under medeltiden kände man icke till någon strängt genomförd likformighet ifråga om kyrkoseder. Inom de olika stiftet och delvis även i de enskilda församlingarna hade dylika under tidernas lopp tämligen självständigt utbildats. Reformationstiden torde i mycket ringa grad ha förmått genomföra några enhetliga ringseder. Liknande förhållanden ha rått intill våra dagar. Vi möta därför i de olika svenska biskopsstiften olika kyrkoseder, ej minst ifråga om ringning. T. o. m. i grannförsamlingar kunna råda ganska olika bruk. Den kyrkliga lagstiftningen har också lyckligt nog föga ingripit på dessa ofta ömtåliga områden. Mycket har därför i vår kyrka överlämnats åt traditionen och ett sunt omdöme. Ett ödesdigert stort rum har naturligtvis därigenom kommit att givas liknöjdheten och bekvämligheten. Värdefulla kyrkobruk ha fått försvinna, blott därför att man icke orkat med att hålla dem vid liv. Den under förra århundradets senare del tillväxande lågkyrkligheten och rena okyrkligheten har genom denna brist i lagstiftningen haft lättare att utöva sin nivellerande verkan. Den självgodade okunnigheten i förening med en viss lågkyrklig överandlighet har nog också mångenstädes fått utföra sitt förödande verk, även om den icke alltid tagit sig så groteska former som hos den gamle prost, som i sin församling helt enkelt avskaffade den dagliga böneklämtningen därför att den var »katolsk och syndig». Att han därvid överträdde gällande lag bekom honom mindre. Icke ens visitorerna synas i allmänhet härutinnan besinnat sin plikt och ingripit.

NUTIDA RINGSEDER SAMT GÄLLANDE LAG FÖR KLOCKORS BRUK I SVERIGE

I vår gällande kyrkolag av 1686 saknas samlade bestämmelser för klockringning. De få som finnas anträffas spridda på olika ställen och utmärka sig för en anmärkningsvärt försiktig avfattning.

Daglig klämtning och böneringning.

Om klämtning stadgas i kap. 12 § 3: »Uti städerna skall på alla söckendagar klämtas om morgonen kl. tio och om aftonen kl. fyra; sammaledes på landet var morgon och afton, som härtill varit vanligt, och folket därigenom påminnas att bedja om välsignelse till deras förehavande och att Gud ville bevara överheten, förläna frid och rolighet och en salig ändalykt.»

Det bör uttryckligen betonas, att denna föreskrift ännu har karaktär av gällande lag, där icke direkt beslut å kyrkostämma fattats att upphöra med sådan böneklämtning. — Att såsom ärkebiskop Söderblom vid en visitationsstämma uttryckte det »låna av grannen», var åtminstone förr icke god, svensk kyrkosed. — Först genom k. förordn. 26 mars 1909 erhöll kyrkostämma rätt att besluta »om och i vad mån sådan klämtning, som i 12. kap. § 13 kyrkolagen föreskrives, icke skall äga rum.» Det torde vara obestriddt, att denna olyckliga lag tillkom genom bedrivande av landsklockare och folkskollärare, som begagnade sig av det tillfälle som erbjöds att slippa från besväret med klämtningen, när en medlem av kåren första gången kom att inneha posten som svensk ecklesiastikminister. Dock vore orättvist att förneka, att det till stor del var kyrkans eget fel, att denna nu bättre förstådda ringsed olagligen eller slutligen med lagens medgivande bortlades. När klockareämbetet i regel kom att förenas med lärarens, borde prästerskap och visitorer ha insett, att den del av klockaretjänsten, som bestod i ringning, lämpligen borde ha överflyttats på kyrkvaktaren eller särskild ringare.

Klämtning året om, som lagen faktiskt kräver, är numera en sällsynthet. I Upsala domkyrka och några större Helsingesocknar efter Ljusnans dalgång klämtas ännu dagligen. Där seden eljes förekommer, brukar man börja den 1 maj och fortgå till september månads utgång. Någon gång sammanfaller den även med vår- och höstdagjämningen. Tiden är vanligen kl. 6 morgon och afton. Tiden i städerna har säkerligen samband med äldre tiders otte- och aftonsång. Till jämförelse kan erinras om att tiden för de engelska katedralernas morning-prayer och evensong ofta är kl. 10 och 4.

Att den dagliga böneklämtningen (ringningen) flestades kommit att sammanfalla med den ljusa årstiden, med sommarhalvåret, tiden för sådd och skörd, är knappast en tillfällighet. I Äppelbo i Västerdalarne förekom i början av detta århundrade klämtning endast under sånings- och skördeveckorna. I Höör i Skåne ringdes under samma tider. Även från utlandet känner man liknande bruk. Så lär i Rhenländerna allmänt förekomma en daglig ringning kl. 11 f. m. under några veckor ifrån jordbruksarbetets början, och i Mecklenburg har man likaledes haft särskilda, dagliga ringningar vid skördens början.

I allmänhet sker klämtningen med nio slag i storklockan. Med ett klämtrep, stundom i förening med en enkel mekanism,

så att den klämtande kan stå nedanför tornet, utföras de ett och ett, vanligen med så långa mellanrum, att ljudet hinner klinga ut och dö bort, innan ett nytt klämtslag kommer. Ju större en klocka är, desto långsammare sker alltså klämtningen. Av denna orsak uppges de nio sedvanliga slagen i Upsala domkyrka ha inskränkts till fem, — ett alldeles oriktigt och traditionslöst tal — blott av den anledningen, att akten skulle förkortas.

Betydelsen av de nio klämtslagen är en sak som intresserar folk. Antalets symboliska karaktär är uppenbar. Lika många som spikslagen, då Frälsaren korsfästes, säges ibland. Eller ock uppges de beteckna, att Herren dog vid nionde timmen. En annan tolkning är denna: lika många slag som de olika delarna i Fader vår; de sju punkterna plus inledning och avslutning. Någon gång har man tolkat dem som en trefaldig maning att läsa Fader vår, Tron och Välsignelsen, eller att de skulle ske: tre för Fadren, tre för Sonen och tre för Anden. Fråga är, om ej det sista kommer saken närmast. Uppenbart är det fråga om det heliga tretalet. Olika betydelser ha sedan under olika tider lagts in i de 3×3 klämtslagen, som var och en kunnat ge den tolkning han velat. Blott en förklaring har jag aldrig funnit: kyrkolagens ovan anförda: för överhet, fred och en salig ändalykt. Den synes vara glömd.

Att denna klämtsed i allmänhet icke förekommer i de sydsvenska landskapen beror troligen på danskt inflytande, om också gränsen mellan de socknar, där klämtning och dem där ringning sker, går så nordligt som i Västergötland. Detta landskap har ju aldrig lytt under Danmark. En undersökning i ämnet skulle säkerligen vara av intresse.

Gudstjänstringningar.

Hit torde man allra först böra räkna helgmålsringningen. Kyrkolagen känner ej denna lika vanliga som uppbyggliga sed, vilket bäst bevisar, hur ringsederna levat med sedvanerätt. Få församlingar i riket sakna väl numera denna andaktsväckande ringning, som av ärkebiskop Söderblom träffande kallades den bästa förklaringen till tredje budet. Tiden är i regel kl. 6 e. m. under ljusare halvåret, men rättar sig eljes efter solens nedgång. I regel torde helgmålsringningen utföras med en klocka. Skillnad göres därvid flerstädes mellan ringning till vanliga söndagar och smärre helgdagar samt ringning till storhelgdagarna. I senare fallet nyttjas storklockan; i förra fallet lillklockan, ifall den ej är mycket liten. Då plägar storklockan alltid användas. Där tre klockor finnas, och man bevarat äldre tradition, kan man ringa såsom i St. Skedvi i Dalarne med storklockan till storhelger, med mellanklockan till vissa mindre högtidsdagar (med särskild bön före allm. kyrkobönen) och med lillklockan till vanliga söndagar.

Efter helgmålsringningens slut klämtas nio slag, vanligen i den klocka varmed ringningen skett eller ock i storklockan. Till-

sammans med den föregående ringningen blir detta, såsom ovan anförts, en sista kvarleva av lördagens aftonsång.

Vad här sagts om helgsmålsringningen gäller närmast landsbygden. I städerna är tiden för helgsmålsringningen mera obestämd. Där den sker strax på e. m., såsom i Strängnäs tidigare kl. 1, torde den sammanhänga med en bortfallen, tidig aftonsång.

Sön- och helgdagarnas förringningar omtalas i kyrkolagens 2. kap., men tiderna äro längesedan antikverade.

Förstgångsringningen, som utföres med en klocka, ofta storklockan, sker på landet i regel två timmar men i städerna blott en timme före högmässans början. Seden beror säkerligen på kyrkolagens föreskrift: »Uti alla städer skall till högpredikan ringas klockan sju, och tillsamman klockan åtta; men uti landskyrkorna hålles ringningen sålunda, att högpredikan nio begynnes.» Antagligen ville lagen fastslå en sed, som redan då var allmän. Där äldre tradition behållits, plägar denna förstgångsringning inledas med nio klämtslag: även här alltså en erinran om ett bortfallet morgonofficium. Av bekvämlighetsskäl har söndagens klämtning förlagts till samma tid som den då ringaren först gått upp till klockorna.

Anngångsringningen sker vanligen med en mindre klocka, i så fall kallad »anngångsklockan», på landet en timme, men i städerna oftast en halv timme före gudstjänstens början.

Där en tredjegångsringning förekommer, sker den med minsta klockan. Det kan hända, att den, när nattvardsgång skall ske, sammanfaller med vad som ännu på sina håll kallas »skriftklocka», för att angiva skriftermålets början. Ännu torde denna tredje förringning på sina håll kallas »prästringning». I så fall dröjer man gärna därmed till en kvart före sammanringningen eller till dess ringaren ser prästen nalkas kyrkan.

Sammanringningen sker i regel med alla klockor på det timplag gudstjänsten skall börja. Särskilt i Norrland är därvid en sed allmän, som kallas »taktringning». Sedan klockorna en kort stund ringts med sin naturliga rörelse, de större långsammare, de mindre hastigare, och klockorna ringts upp i full höjd, hålla ringarne fast dem i uppstående läge och släppa dem sedan omväxlande. Takten blir därigenom långsam och lika för både de större och mindre klockorna. Genom vanans makt förefaller detta långsamma, stela ringsätt högtidligt. Ur ringningssynpunkt är det förkastligt och kan endast utföras, där klockorna trampas.

Ännu förekommer i vissa kyrkor klämtning efter högmässans slut. I äldre tider, då kyrkorna voro fyllda av blandade skaror, beivrades utgåendet ur kyrkan, innan klämtningen börjat. På sina håll inskränkes denna klämtning till tre slag. Även här är det tydligen fråga om en kvarleva av ett bortfallet officium; en erinran om söndagsaftonsångens pro pace, som av bekvämlighetsskäl flyttats till slutet av dagens enda gudstjänst. Av gammalt avslu-

tades också den svenska mässan med *pro pace et principe*, vår nuvarande ps. 303, varför denna avslutande klämtning åtminstone tidigare benämns *pro pace*-klämtning eller »kläppa utsunget.»

Från denna klämtning må dock noga skiljas den som efter högmässans slut sker i olika klockor vid tacksägelse- eller själaringning och som en inledning därtill.

De söndagsringningar, som här behandlats, ha gällt högmässogudstjänsten. Även ottesången och aftonsången föregås av förringningar, ehuru vanligen i något förenklad form. Kyrkolagens föreskrifter härom i 2. kap. ha även här såsom föräldrade längesedan upphört att efterlevas. Varken i Stockholm »eller andra större städer» rings numera till ottesången kl. fyra och samman kl. fem f. m. Blott vid jul ha äldre tider och seder bevarats. Dels göras ofta dessa julnattsringningar — liksom julaftonens helgsmålsringning — längre, dels komma de tidigt; och förringningarna till julottan utföras oftast, särskilt på landet, såsom för högmässa. Där ottesången börjar kl. 5 på juldagen, händer det alltså, att förstgången ringes redan kl. 3. Bruken vid jul äro emellertid så olika — beroende på att julhögtiden här som i andra fall varit en tillflyktsort för ålderdomliga seder, som endast här dröjt kvar — att en utförligare redogörelse för dem i detta sammanhang icke kunnat ske. Den intresserade hänvisas därför till under-tecknads arbete Kyrkklockor, Klockare och Klocksägner i Dalarne, där även hänvisning lämnats till litteratur i ämnet.

Dödsringningarna

torde alltjämt vara de ringningar, som högst värderas. De anses oundvikliga för en »hederlig begravning», och man hör numera knappast talas om att någon undanbett sig klockringning vid sin begravning. Tvärtom synes den mot all kyrklig tradition stridande k. förordningen 1926 om »rätt till klockringning» vid icke kyrklig begravning ha tillmötesgått ett primitivt behov av själva klockljudet, även för sådana fall, där man brutit med kyrklig tro och sed.

I kyrkolagens nuvarande 18. kap., Lag angående jordfästning, saknas bestämmelser om dödsringningar, vilka alltså äro överlämnade åt seden. Här sägs endast, att »övlige ceremonier med klockringning, procession» o. s. v. må brukas. Däremot fastslås, att klockringning ej får förekomma vid jordfästning av den, som blivit avrättad eller ljutit döden under förövande av grovt brott, samt av dödfödda barn.

Nutida dödsringningar äro: själaringning, gravöppningsringning och begravningsringning.

1. Ifråga om själaringning är en skillnad märkbar mellan norra och södra Sverige; närmast gäller detta tiden för ringningen. I Sydsverige har i allmänhet behållits den äldre seden att ringa senast dagen efter dödsfallet. Dansk tradition har säkerligen här varit avgörande. I övriga Sverige utföres själaringningen vanligen

efter högmässans slut den söndag tacksägelse gjorts. Stundom har namnet själaringning behållits; men vanligen kallas den tacksägelse-ringning.

I mellersta Sverige, stiftet omkring Mälaren, vilkas kyrkoseder jag bäst känner, begynnes åtminstone på landet tacksägelse-ringningen med ett antal klämtslag, vanligen nio, någon gång $3 \times 3 \times 3$, alltså 27. Brukligt är, att den dödes kön särskilt utmärkes, en sed som man även har i England. Hos oss sker detta oftast därigenom, att klämtslagen för en man börja och sluta med storklockan; för en kvinna däremot med lillklockan. Även där icke inledande klämtslag förekomma, börjas och slutas gärna ringningen på samma sätt.

En förr stundom för »fint folk» brukad »personalieringning», utförd omedelbart efter tacksägelsens och personaliernas uppläsning på predikstolen, har som bekant under senaste årtiondet vunnit snabb utbredning, ej minst genom radion. Tydligt motsvarar denna korta, andaktsväckande ringning, vanligen med en klocka, ett verkligt behov. Den har i väsentlig mån främjats och även möjliggjorts genom elektriska anordningar för signaler eller ringning. Olämpligt vore dock, om, särskilt på landsbygden, en sådan kort ringning skulle få träda i stället för den längre, innehållsrikare själaringningen. Intet hindrar, att båda kunna förekomma.

2. Gravöppningsringning har intill senare tid allmänt brukats åtminstone i landsförsamlingar. Vanligen har den utförts på morgonen den dag graven grävts, stundom i större församlingar på viss, traditionell tid. Att den under senaste mansålder mångstädes bortlagts, torde närmast bero på ändrade förhållanden med gravarnas grävning. Så länge sterbhusen med 'eget folk eller gran-nars hjälp själva ombesörja detta, behölls den goda seden, att man först gick upp och ringde. Vanligen gjordes denna gravöppnings-ringning ungefär som en vanlig själaringning — den var ju ock en förnyad sådan — med inledande klämtslag åtföljda av ringning i en eller flera klockor.

Från Mora socken i Dalarne erinrar jag mig från ett tjugotal år tillbaka en sådan ringning. Den ägde rum kl. 9 på lördagsmorgonen, omedelbart innan gravarna skulle grävas till söndagens jordfästningar. Den utfördes av kyrkans ringare och begynte med tre klämtslag i storklockan, åtföljda av tre i mellanklockan och ytterligare tre i lillklockan. Därefter tog den mäktiga storklockan ensam upp sången, något senare följd av de båda mindre kamraterna. Sedan dessa tystnat, den ena efter den andra, ljöd storklockan en stund ensam, mäktig och högtidlig. Det låg över denna ringning något av Wallinsk stämning. Man tyckte sig höra den store Dalasonens ord, åsatta en annan storklocka:

O mänska, giv akt, när mitt manande ljud
Högtidligt och mäktigt kring nejderna höres!

Hur lätt det går att avskaffa ett dylikt, blott i sedvänjan rotat kyrkobruk, framgår av följande, som en kyrkoherde i Helsingland meddelat mig från sin företrädares tid. En dag, när man ringde gravöppningsringning, kom kyrkoherden skyndande från den närbelägna prästgården och frågade häftigt varför man ringde. Upptrådet hade till följd, att gravöppningsringningen i den socknen för framtiden upphörde. Hur svårt det är att återuppliva en bortlagd kyrkosed, vet var och en som någon gång försökt sig därpå.

3. Begravningsringningen har stått sig bäst och torde vara en av våra allmännast förekommande kyrkoseder. Den betraktas som en av svenska folkets fri- och rättigheter, oberoende av den dödes tidigare inställning till kyrkan.

Ofta är sed, att ringningen börjas, när likföljet nått en viss, från kyrkan synlig plats. Tecken ges av någon utställd vakt åt ringarna att börja. På landet utföres den i regel med samtliga klockor. Där, såsom i Upsala domkyrka, någon särskilt storklocka finnes, har det på sista åren blivit allt vanligare, att man låter denna gå ensam. Sålunda begäres i Upsala mycket ofta storklockan, ehuru avgiften för henne ensam är högre än för »hela spelet».

I många församlingar, särskilt i Dalarna och Norrland, där begravningen traditionsenligt sker omedelbart efter sammanringningen, före högmässan, sammanfaller den första delen av begravningsringningen med denna sammanringning. Allmängiltiga regler för begravningsringning finnas ej. Den utföres efter i olika församlingar utbildad tradition, som dock i städerna numera betänkligt uppluckrats genom de talrika begravningsbyråarnas nivellerande verksamhet.

I regel följer begravningsringningens senare del omedelbart efter jordfästningsaktens slut. Då denna skett vid sammanringningen till högmässan, utföres slutet av begravningsringningen efter gudstjänstens avslutande. Om begravningen sker samma dag som tacksägelsen, tillses noga, att begravningsringningen kommer allra sist. I vissa landsförsamlingar torde ännu den gamla seden kvarleva, att graven igenskottas under denna andra ringning. I större stadsförsamlingar med många begravningar, på olika tider, kan inträffa, att begravningsringarna kollidera med ringning till församlingsgudstjänst. I dylika fall bör ovillkorligen den senare ha företräde. Det bör icke få ske, att en begravningsringning t. ex. tränges in mellan förringningarna och sammanringningen, varken till högmässa eller aftonsång. Gudstjänstringningen får här ersätta begravningsringningen.

En särskild form av dödsringning är kungsringning, efter furstliga personer, på sina håll på grund av tiden även kallad tolvringning. Den har av ålder pläгат utföras i enlighet med särskilda, för varje furstligt dödsfall utfärdade bestämmelser. På Gustaf II Adolfs tid dröjde det i sex veckor, innan budskapet om

konungens död nådde de avlägsnare Dalasocknarna. Innan officiellt meddelande utsänts och kungsringningen kunde börja, hade man nått fram till söndagen efter jul. Vid Oscar II:s död, en söndagsmorgon i december, hände det däremot i en Dalasocken, tack vare nyare tiders förändrade notisväsen, att kyrkoherden vid nedstigandet från predikstolen, där predikan avslutats med en improviserad tacksägelse, möttes av sockenmän, som begärde att omedelbart få börja ringningen, enär kungsringningen senast stannat i deras by. De fingo dröja till klockan slagit 12.

Kungsringning utfördes oftast förr på landet efter särskild »ringrotelängd». Dess karaktär av själaringning framgår tydligast därav att den upphört i och med den furstliga begravningen. Att här även ingår ett drag av hedersringning kan icke förnekas. Besläktad härmed är biskopsringningen, som efter särskild konsistoriecirкуляр plägar ske efter kyrkans biskopar i respektive stifts samtliga kyrkor t. o. m. begravningsdagen.

Särskild ringning till dop och bröllop torde numera vara sällsynt; däremot mer allmän till konfirmation. Det gamla gotländska bruket, att »sorkar» (socknens unga pojkar) till brudparets ära »kimmat» eller bearbetat klockan med knytnävstora stenar, har nu mestadels bortlagts. Att detta slag av ringning icke varit till gagn för klockorna är lätt att förstå, även om det haft sitt egendomliga stämningvärde.

Världsliga ringningar.

Utom till nu nämnda kyrkliga ringningar användas kyrkklockorna i vårt land av ålder för vissa världsliga ringningar. Att ringa med kyrkans klockor för att befria bergtagna förekom ännu på sina håll i norra Sverige under senare hälften av 1800-talet, men knappast numera. Till militära ändamål tagas klockorna i bruk vid mobilisering. Eldsvådeklämtning brukades redan under medeltiden och sker allmänt, vanligen efter ett visst för socknens olika rotar eller delar fastställt signalsystem med olika antal klämtslag. I städerna har sådan klämtning eller ringning ofta pläгат utföras med rådhusklockan, där sådan finnes.

Äldre tiders marknads- och auktionsringningar torde numera ha upphört. Där det i några småstäder ännu rings till auktion, sker detta med en omkringburen handklocka; och där man som i Säter har en särskild auktionsklocka i kyrktornet, tillhör denna staden. På samma sätt hade man i gamla dagar i utlandets stora stadskyrkor en särskild, större klocka, ofta benämnd Stormklockan. Den tillhörde staden och användes såsom namnet anger till världsliga ändamål.

Mats Åmark.